

Семенко С. В.
кандидат філологічних наук, професор
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ОСМИЛЕННЯ ПОСТАТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ПИСЬМЕННОЇ ПУБЛІЦИСТИЦІ ЮРІЯ КОСАЧА Й ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У науковій студії проаналізовано спільне й відмінне у зображенні постаті Лесі Українки в письменницькій публіцистиці Олесь Гончара та Юрія Косача.

З'ясовано, що для обох публіцистів Леся Українка була прикладом митця, який в умовах української бездержавності зумів досягти естетичного рівня кращих світових творців світової літератури.

Автором статті стверджується, що лесезнавчі публіцистичні виступи Юрія Косача й Олесь Гончара, з одного боку, позначені високим рівнем літературознавчого таланту обох митців, з іншого боку, рамками соцреалізму, котрі вимагали певних ідеологічних акцентів.

Ключові слова: *Леся Українка, письменницька публіцистика, нарис.*

Серед письменницької публіцистики другої половини ХХ століття, присвяченої постаті Лесі Українки, можна виокремити ювілейну статтю Олесь Гончара “Наша Леся” й низку публікацій Юрія Косача : “Іржа на квітці”, “Весь український народ взяв участь у відзначенні 100-річчя з дня народження Лесі Українки”, “Де полум’я її пісень”, в яких простежено феномен соціально активної української жінки-письменниці в умовах політичної експансії.

У сучасному літературознавстві й журналістикознавстві маємо поважні розвідки присвячені публіцистичній практиці Олесь Гончара В. Галич “Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор” (2004), М. Степаненка “Публіцистична спадщина Олесь Гончара” (2008) й поодинокі розвідки про публіцистику Ю. Косача (Р. Радишевського, С. Романова, С. Семенко), однак порівняльний

аналіз їх лесезнавчої письменницької публіцистики ще не був предметом наукових студій, чим і зумовлено вибір теми й актуальність пропонованої наукової розвідки.

Метою пропонованої наукової розвідки є висвітлення спільного й відмінного у зображенні постаті Лесі Українки в письменницькій публіцистиці Олесея Гончара та Юрія Косача.

Мета статті зумовлює розв'язання ряду таких завдань: охарактеризувати специфічні шляхи презентації постаті Лесі Українки в публікаціях Олесея Гончара та Юрія Косача; з'ясувати роль письменницької публіцистики Олесея Гончара та Юрія Косача для розвою лесезнавства другої половини ХХ століття.

Для обох публіцистів Лесея Українка була прикладом непідробного патріотизму і громадянської мужності, взірцем національного письменника, який в умовах “політичного пригноблення України реакційними державами-завойовниками, час сірого існування українського слова, обскурантизму і національної капітуляції, час всевладної тенденції до позитивізму” зуміла вийти за межі традиційних для української інтелігенції гасел “світла освіти” та “праці біля основ” та тяжіння національної культури “до безнадійної індіферентності та пораженства провінції” [3, 4].

Лесезнавчі публіцистичні виступи Юрія Косача й Олесея Гончара, з одного боку, позначені високим рівнем літературознавчого таланту обох митців, з іншого боку, рамками соцреалізму, котрі вимагали певних ідеологічних акцентів.

Серед студій Юрія Косача, присвячених своїй геніальній тітці, чи не найбільш вираженим “советофільством” позначений відкритий лист “Іржа на квітці” до редакції журналу “Жовтень”. Інформаційним приводом до написання публіцистичного листа став факт неучасті Юрія Косача на відкритті пам'ятника Лесі Українки у вересні 1961 року у м. Клівленді (США). Із притаманною у цей час його публіцистичному письму негативною, часто лайливо-брутальною тональністю в оцінці діяльності української діаспори він пише про те, що не несе ніякого морального обов'язку перед “політично-громадським проводом”, зацікавленого в поширюванні серед земляків безкультур'я, темноти і примітивізму”, тому його відповідь стосується “друзям і землякам” в Радянській Україні, які “широ і дружньо виявили своє заклопотання з того приводу, що я не брав участі в урочистості відкриття пам'ятника Лесі Українці”.

Автор відкритого листа заявляє, що відкриття пам'ятника має для нього родинний і громадський інтерес, і тут він робить акцент на такому дражливому питанні, мабуть, важливому й водночас для кожного з тих, хто народився у родинах відомих людей: вплив імені геніального предка на оцінку діяльності його нащадків, про що й пише у дещо роз'ятраєному тоні: “Будь-яка спорідненість з великими людьми не має істотного значення. Так само вона не дає нікому ніяких підстав користати з якихось особливих привілеїв і разом з тим не перекреслює права на вільну і незалежну думку, яку диктує обов'язок громадянина. Незалежно від моєї кровної спорідненості з Лесею Українкою, яка тут, на чужині, <...> не дає спокійно спати, я завжди з найглибшою пошаною схиляю голову перед поетесою, що рівних не має собі в історії нашої літератури і мало рівних має у світовій”[6, 43]. Критика у публіцистичному виступі спрямована як супроти конкретних осіб, зокрема О. Лотоцької, голови “Союзу українок в Америці”, так і узагальненого образу “елітарного проводу еміграції”, для яких, на суб'єктивний погляд нащадка поетеси, ім'я Лесі Українки є приводом для маніфестацій власних політичних концепцій “спекуляцією патріотизмом широких мас”.

Вдаючись до уживання анафори “Її – Лесею Українку”, на початку трьох абзаців, Косач проводить антитезу між нібито об'єктивним, а на загал із советофільським потрактуванням образу Лесі Українки і помилковими його інтерпретаціями громадськими культурними діячами української еміграції на науковому форумі в США. Із властивим нахилом до використання політичних налічок на адресу своїх ідеологічних опонентів публіцист переконує читачів журналу “Жовтень” в тому, що у виступах науковців українського зарубіжжя представлено Лесею Українку, “перелицьовану на копил, догідний для кліки крамарів народною честю і славою, взяту в шори клерикального фашизму, обкросену і спотворену на знаряддя “холодної війни”. Закінчується лист цілою низкою закликів до очільників українського руху на еміграції не використовувати імені Лесі Українки у власних політичних інтересах.

Чи не найбільше статей, присвячених своїй геніальній тітці – Лесі Українці Ю. Косач опублікував на сторінках нью-йоркських “Українських вістей”, що було пов'язано з подорожами публіциста на Радянську Україну.

Так, у статті “Весь український народ взяв участь у відзначенні 100-річчя з дня народження Лесі Українки” Ю. Косач з пієтетом зазначає: “В ті ювілейні дні вся Україна була повністю під знаком полум’яного Лесиноного слова. Не було ні однієї місцевості, яка б не віддала пошани Лесі: від Гадяча над Псьом ...до Колодяжного на Волині, від Ялти, Одеси, Запоріжжя, Донецька до древнього Чернігова, Сум...” [2, 1]. У цій статті майстерно поєднані хронікерська точність і лаконічність викладу з елегантними замальовками тих куточків України і Грузії, які пов’язані з життям великої Українки: “Країна Шота Руставелі віддала шану Лесі, ім’я якої тут, серед стрімчастих гір і перевалів срібного Кавказу, у сонячних горійських долинах, у золотому Сурамі в древньому, величавому Тбілісі незмінно вимовляється з особливим хвилюванням” [2, 5].

Продовжує цю тему ґрунтовна стаття “Де полум’я її пісень”, написана у формі подорожніх нотаток, яка майже водночас з публікацією в “Українських вістях” була видрукувана й на сторінках журналу “Вітчизна”. Ю. Косач й у цій статті залишається вірним своєму синкретичному стилю, що поєднує талант Косача-публіциста і Косача-письменника. Майстерно виписані пейзажі, авторські літературознавчі ремінісценції органічно поєднані з власне актуальною тоді темою: відзначенням ювілею Лесі Українки: “Ось виблисне свічадо закутого кригою Остра, ось промайне старовинний Ніжин, що його минуле губиться в суворій добі Ярославичів...ось гудуть уже вітри Довженкової зачарованої Наддеснянщини і вже за Бобровицею різко міняється краєвид. Видолинки і яри, струнки, припалі снігом сосни звістують підквівську околицю. Широким роздоллям заголубіє дужий Дніпро, і ось перед нами, за мостом, на кручах, сповитих легендами, гордочолий город-красень, місто прадавньої слави і вічної юності, місто-воїн і будівничий, місто-герой і поет” [3, 4]. І в цей краєвид органічно вкраплює публіцист елементи реальної дійсності: розповідь про новобудови України, мистецькі події, пов’язані з ювілейними днями. Доречними тут є й роздуми публіциста про розуміння поняття “Батьківщина”, про роль кожної людини в долі держави. І різким дисонансом в цій елегантній розповіді є рулади Косача проти української еміграції: “І мимоволі (хоч цур і пек йому) в цьому світлому рідному вирії, в цьому прекрасному місті, в цій сонячній країні розсіяної дівчорі, в цьому

пречарівної бадьорої юності згадалися закапелки холодної чужини, де кімшиться безсила лють і ненависть нікому непотрібних безбатченків. Згадалось це кублице гадюк — нью-йоркська Друга авеню з людиськами, що метушаться, нишпорять і шамкотять про якесь “визволення”, вулички з лиховісними “патріотами за пічку”, які сопухом своєї гугнявої злоречивості, своїм волапуком, давно позбавленим прикмет української співучої мови, своїм шаманським патяканням силкуються присвоїти собі якусь “історичну місію” [4, 4]. Негативом позначені й рядки статті, де йдеться про ювілейні заходи, що їх влаштувала українська еміграція на честь Лесі Українки. У цьому увесь Косач-публіцист нью-йоркського періоду: непримиренний, найчастіше несправедливий у грубих аж до брутальності висловах проти свого емігрантського українського оточення, з яким був у затяжному конфлікті, з цілим арсеналом суто соцреалістичних стереотипів.

І водночас Ю. Косач залишається людиною енциклопедичних знань, європейським інтелектуалом, коли мова йде про оцінку мистецьких і літературних явищ. Найбільш щирий Косач в оцінці творчості своєї славної родички, що в устах українства стала легендою: “...Легенда Лесі Українки овіяна ліризмом, а через те вона не закута в бронзу, вона жива і житиме вічно. Це не є слава популярного поета сьогодення, поета-ефемериди, це не тільки слава, що завдячується дохідливості й читабельності автора (зважмо-бо, що Леся Українка, зокрема в пізнішому періоді своєї, творчості, – це письменниця-мислитель, її розуміння зумовлене великою зосередженістю й інтелектуальним вантажем читача” [5, 5]. Косач стверджує, що талант Лесі Українки виявився насамперед у написанні складних драм ідей, де кожне речення є філософською тенденцією. Автор публікації справедливо стверджує, що “геніальність її слова, напруженість її поезії, насиченої граничною динамікою ідейної наснаги, поспіль з глибинно-інтимною ліричністю, її життя, гнівне і коротке, що було мов блискавиця на тлі темної ночі, її нічим не скорена воля і прямота, поєднані з невимовною ніжністю” [5, 5], – є тими чинниками, які принесли поетесі народне визнання і любов, що дає право говорити про неї не тільки як про утвердженого класика-корифея, а як про “нашу Лесю”.

З окремих штрихів Олесь Терентійович Гончар у ювілейному нарисі “Наша Леся” зумів створити цілісний образ мисткині, котра

зуміла вивести національне письменство на світові обшири. Окреслюючи джерела формування особистості Лесі Українки, публіцист, в першу чергу, віддає належне у вихованні й ідейно-творчому зростанні поетеси роду Драгоманових-Косачів – “людям порядним, не пустодухим, не змізерненим”, яскравим “представникам демократично настроєної української інтелігенції”.

У нарисі Олесь Гончар, як і Юрій Косач, використовує цілу низку компліментарних епітетів, що характеризують постать Лесі Українки: “образ ніжний і чистий”, “своєю винятковістю і своєю звичайністю – усім вона дорога для нас”, “дух непоборний”, “сила прометеївська”. Зазначимо, що кожне художнє означення Гончар обґрунтовує прикладами як із життєпису, так і творчої практики мисткині. Всупереч усталеному соцреалістичному стереотипу “кутої із суцільної криці” поетеси Олесь Гончар прагне показати Лесю Українку як людину з тонкою і вразливою душею, наголошуючи, що її поезія говорить “скільки драм розтерзувало” цю геніальну українку.

Гончар-публіцист в унісон з Юрієм Косачем переконує читацьку аудиторію в тому, що “феномен людської стійкості” Лесі Українки постав із “любви до свого народу”. Саме консеквентний демократизм є, на думку, Олеся Гончара конститутивною складовою творчості, оскільки, незважаючи на свої життєві негаразди, вона зуміла почути голос свого під'яремного народу, дійшовши “такої внутрішньої узгоди з ним, що навіть інтимний біль поетеси ставав явищем суспільним”, а “інтонація міцного Лесиноного рядка набувала народного звучання”. Публіцист сміливо як для свого часу говорить про таку суто драгоманівську рису поетеси – відстоювання свободи особистості в умовах колоніальної сваволі, наголошуючи, що вона “майже фізично задихалася в атмосфері царського деспотизму, в середовищі, отруєнім бацилами рабства”. Олесь Терентійович, покликаючись на громадську й творчу діяльність Лесі Українки, цілком справедливо потверджує, що витоки її прометеїзму варто шукати у її розумінні митця як “кровно зв'язаного з народом подвижника, людини обов'язку, лицаря свободи й справедливості”.

Олесь Гончар дає високу оцінку творчості Лесі Українки, котра, сягаючи “силою й буянням фантазії” “в різні часи, в життя різних епох і народів”, створила “палаючі знаки, якими вона таврувала ненависний їй, гнобительський, самодержавний

Вавілон”, подарувала читачам образи героїв, “чий дух не корився сірому будню, співала хвалу натурам цільним, незламним”. Публіцист справедливо висновує: “З творчістю Лесі Українки в нашу літературу входили цілі світи, не знані чи малознані раніше, відкривались нові тематичні обшири. Потрібен був час, щоб в усій справжності відкрилась нащадкам величава постать Лесі Українки, її подвижницька праця”[1, 61].

Отже, і Юрій Косач, і Олесь Гончар намагалися своїм публіцистичним словом долучитися до вшанування найгеніальнішої із славетного роду Драгоманових-Косачів, означити знакову роль Лесі Українки в суспільному та культурному житті українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. Наша Леся / Олесь Гончар // Гончар О. Письменницькі роздуми: літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1980. – С. 56 – 63.
2. Косач Ю. “Весь український народ взяв участь у відзначенні 100-річчя з дня народження Лесі Українки” / Юрій Косач // Українські вісті. – 1971. – №13. – 1 квітня. – С. 4-5.
3. Косач Ю. Де полум’я її пісень / Юрій Косач // Українські вісті. – 1971. – № 3. – 1 квітня. – С. 4-5.
4. Косач Ю. Де полум’я її пісень / Юрій Косач // Українські вісті. – 1971. – № 14. – 8 квітня. – С. 4-5.
5. Косач Ю. Де полум’я її пісень / Юрій Косач // Українські вісті. – 1971. – № 15. – 15 квітня. – С. 4-5.
6. Косач Ю. Іржа на квітці / Юрій Косач // Жовтень. – 1963. – №8. – С. 42-45.

В научной статье проанализировано общее и отличительное в создании образа Леси Украинки в писательской публицистике Олесь Гончара и Юрия Косача.

Определено, что для каждого из публицистов Леся Украинка была примером художника слова, который в условиях отсутствия украинской государственности сумел достигнуть эстетического уровня лучших творцов мировой литературы.

Автором статьи утверждается, что лесеведческие публицистические публикации Юрия Косача и Олесь Гончара, с одной стороны, характеризуются высоким уровнем литературоведческого таланта каждого, с другой стороны, рамками соцреализма, которые требовали определенных идеологических акцентов.

Ключевые слова: *Леся Українка, писательская публицистика, очерк.*

In the scientific article, common and different features in depicting the personality of Lesya Ukrainka in publicist writing of Oles Honchar and Yuri Kosach were analyzed.

It was found out that for both journalists, Lesya Ukrainka was an example of an artist who, in the conditions of Ukrainian non-statehood, managed to reach the aesthetic level of the best world creators of world literature.

The author of the article argues that journalistic performances about Lesya Ukrainka by Yuri Kosach and Oles Honchar, on the one hand, are marked with a high level of literary talent of both artists, on the other hand, with the framework of socialist realism, which required certain ideological accents.

Key words: *Lesya Ukrainka, publicist writing, essay.*

УДК 821.161.2.09 (477.53)

Сичова С. В., Требіна Н. М.,
*Полтавська обласна бібліотека
для юнацтва ім. Олесь Гончара*

З ВІНКА ШАНИ ОЛЕСЕВІ ГОНЧАРУ

У статті проаналізовано ретроспективний збірник бібліографічних видань, підготовлених бібліотекою до ювілеїв письменника за останні 15 років (2003–2018 рр.). У трьох розвідках досліджені: фронтова доля, духовність, світ почуттів у житті і творчості Олесь Гончара. В покажчику “Високих літ високий лет” зібрана література про життя і творчість “кривного полтавця”, яка є у фондах бібліотеки. У дайджесті-покажчику систематизовано інформацію про молодих письменників-полтавців – лауреатів Міжнародної українсько-німецької літературної премії його імені.

Ключові слова: *збірник, Олесь Гончар, покажчик, розвідки, письменник, фронтова доля, духовність, почуття, лауреати.*

Про творчість Олесь Гончара написано багато книг, статей, досліджень. Літературознавці були уважними до його щедрого, яскравого, сильного таланту. Що можна сказати нового про